

TAMARA NESTEROV, *Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură*, Ed. Epigraf, Chișinău, 2003, 235 p.

Apariția lucrării dedicate vestigiilor arhitecturale de la Orheiul Vechi suscită un interes aparte, mai ales că demersul îi aparține unei specialiste în domeniul ar-

hitecturii, originară din Republica Moldova. Tamara Nesterov s-a născut în satul Sărata Veche, raionul Fălești, într-o zonă care a legat-o sufletește și profesional de

istoria unei populații și a unui teritoriu, ce a cunoscut evenimente care i-au marcat evoluția social-economică, etnico-demografică, politică și culturală. În 1974 a absolvit Facultatea de Arhitectură a Universității Tehnice din Republica Moldova. După îndelungi cercetări, coroborate cu numeroase investigații realizate pe teren, și-a susținut doctoratul în domeniul artelor. În prezent, Tamara Nesterov își desfășoară activitatea de cercetare în cadrul Institutului Studiul Artelor, aflat sub egida Academiei de Științe a Republicii Moldova. Cercetarea din anii anteriori a avut ca rezultat editarea și elaborarea unor volume de real interes științific pentru cultura și civilizația românească, cum ar fi: *Codul monumentelor de istorie și cultură a Moldovei*, *Monumente de istorie și cultură din Republica Moldova*, și *Toate drumurile duc la...Putna*.

Depășindu-și formația inițială - cea de specialist în istoria artelor - Tamara Nesterov a întreprins și cercetări asupra istoriei teritoriului moldav medieval, fiind preocupată, mai ales, de realizările arhitecturale patronate de domnii Țării Moldovei. Rod al anilor petrecuți în compania ruinelor vechilor monumente, cartea de față se adaugă unei bibliografii apreciabile, fapt dovedit și de lista bogată a lucrărilor consultate în vederea finalizării studiului *Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură*.

Orheiul Vechi - așezare de o importanță istorică indiscutabilă pentru structurile urbane ale Moldovei medievale - a cunoscut încă de timpuriu acțiunea benefică a factorului antropic. În zorii epocii medievale situația etnico-demografică a regiunii a înregistrat modificări spectaculoase cauzate în mare măsură de inișcările sincopate a masei de populații turanice. Sub impactul hegemoniei mongole, locuirea în acest spațiu a cunoscut o revitalizare interesantă. Astfel, sub directul „patronaj” al conducătorilor Hanatului Hoaidci de Aur ia naștere un centru economic și politic menit să alimenteze potența militară a unui stat aflat la apogeul dezvoltării sale. Începând din acest moment, Orheiul Vechi va continua să reprezinte un punct de vâdltă însemnate pentru geopoliticul regiunii, generând, inevitabil, și un interes istoriografic special. Influența prezenței aici a unei populații heteroclitice, în timpul stăpânirii tătare, și importanța politică și militară acordată de domnii Moldovei cetății, se observă astăzi în existența unor clădiri monumentale edificate în stiluri arhitecturale specifice zonelor din care provin meșterii acestora (orientale, slave, bizantine și central-europene).

După cum am sesizat mai sus, problema siturilor și a monumentelor istorice de artă - cele aflate atât pe teritoriul României, cât și cele din Republica Moldova - a suscitat interesul specialiștilor și al oamenilor de cultură, mulți dintre ei reprezentanți și susținători ai intereselor unui domeniu, cum este cel al culturii și al patrimoniului istoric național, în fața forurilor diriguitoare. Problemele legate de cercetare și conservarea siturilor și monumentelor istorice și de artă au grevat raporturile dintre cele două entități menționate, de multe ori, disputa finalizându-se cu implicații nefaste pentru sectorul cultural. Este și cazul Orheiului Vechi, care a cunoscut

o istorie plină de convulsii politice, dar care nu au împiedicat derularea cercetării sitului și a zonei adiacente lui. Au fost necesari ani de muncă efectivă și de efort științific pentru a culege astăzi „roadele” atât de răvnite ale cercetării acestei regiuni, cu implicații multiple pentru evoluția diacronică a spațiului est-carpatic în veacurile trecute. Ruinele complexelor monumentale, puncte de cercetare de larg interes, au fost investigate de echipe complexe de specialiști formate din arheologi, istorici ai artelor plastice, arhitecți, etnografi etc. Din nefericire, rezultatele unor investigații de anvergură au întârziat să apară până astăzi. Lucrarea Tamarei Nesterov reprezintă rodul unor acțiuni de teren susținute de o cercetare tenace efectuată în arhive și bibliotecă. Importanța istorică a acestui sit solicită un material istoriografic de o înaltă ținută științifică. Din acest motiv, un studiu bine documentat, cum este și cel de față, va polariza atenția specialiștilor, reprezentând un material informațional prețios și, totodată, conținând date și argumentații ce suscită discuții contradictorii.

Autoarea și-a structurat cartea în patru capitole precedate de un cuvânt introductiv, fiind urmate de câteva pagini de concluzii, anexe, bibliografia studiată și de două rezumate, unul în limba rusă, iar altul în engleză. Nu știm dacă autoarea a ales modalitatea cea mai potrivită și elocventă pentru a-și sistematiza lucrarea, dar se cuvin încă din început câteva observații asupra formulării unor subcapitole. Spre exemplu, în loc de „Locuințe monocelulare (monocamerale) de suprafață și semi-adâncite”, cercetătoarea folosește „Locuințe de suprafață sau puțin adâncite în sol monocelulare”, acest procedeu de anagramare fiind utilizat și în formularea altor subcapitole. Pe parcursul expunerii i se mai incumbă și câteva deficiențe de exprimare, ce constau în maniera contradictorie de alcătuire a unor construcții frazale cum ar fi „ Analiza metodică a documentelor istorice prin prisma legăturilor rutiere dintre așezările din ținutul Orhei, coroborate de cadrul natural al râului Răut, a permis reconstituirea situației urbanistice din jurul Orheiului Vechi și al orașului Orhei” (p. 11); ori, în încercarea de explicare a unor termeni de specialitate precum „hintel”, „sandal” sau „sufa”. Sesizăm, de altfel, și lipsa opiniilor unor specialiști ni problematicei, a căror însemnate și elocvență istorică ar fi consacrat încrederea cărții în categoria studiilor complete. Astfel, lucrarea ar fi avut de câștigat dacă ar fi înregistrat și punctele de vedere exprimate în literatura de specialitate românească de la vest de Prut în legătură cu evoluția și abandonarea așezării Hoardei de Aur de la Orheiul Vechi. Cităm aici, între altele, lucrările distinsului cercetător ieșean Victor Spinei, *Restructurări etnice la nordul gurilor Dunării în secolele XIII-XIV, în Carpica*, XXIV, 1993, p. 37-65; *Comerțul și geneza orașelor din sud-estul Moldovei (secolele XIII-XIV)*, în *Analele Brailei*, SN, I, 1993, 1, p. 171-236 și varianta sa franceză, cu consistente completări, *La genèse des villes du sud-est de la Moldavie et les rapports commerciaux des XIIIe-XIVe siècles*, în *Balkan Studies*, 35, 1994, 2, p. 197-269;

La toate acestea se adaugă și alte probleme legate de ortografierea unor cuvinte și abateri de la regulile gramaticii limbii române puse, probabil, pe seama unor disfuncționalități ale sistemului de tehnoredactare și editare. Cu toate acestea, nu putem contesta valoarea științifică a lucrării de față și nici calitatea informației furnizate de specialistul de la Chișinău, rod al unei investigații realizată cu pasiune și rigurozitate.

Încă din început studiului, a cărui complexitate depășește cadrele temătic stabilite, sunt prezentate succint intenționate cercetătoarei, demersul ei încercând în a se constitui într-un pretext și context științific propice pentru a elucida unele opinii existente în istoriografie cu privire la originea, evoluția și destinul cetăților și ansamblurilor fortificate medievale din zona carpațo-nistreană. În primul capitol al lucrării, autoarea dezbate probleme legate de cadrul geografic al regiunii și de poziționarea Orheiului Vechi într-un context ambiental marcat de prezența mai multor cursuri de apă, a teraselor și văilor aferente acestora. Fiindcă, istoriografia problemei și istoricul cercetărilor reprezintă repere vitale pentru o investigație complexă și completă. Idei și concluzii interesante cu privire la toponimul „Orhei” și istoria acestui spațiu, însă nu lipsite de incertitudine și generatoare de discuții, definesc structura acestui capitol introductiv. Trei pagini de planșe vin să susțină și să completeze conținutul acestuia.

Esența cărții o reprezintă următoarele trei capitole în care sunt prezentate cu lux de amănunte date și observații referitoare la originea, evoluția și tehnica de edificare a ansamblurilor arhitectonice ori a locuințelor de la Orheiul Vechi. În plus, Tamara Nesterov ne oferă o viziune de ansamblu asupra artei meșteșugului olăritului, cărămidăriei și al cioplitelui în piatră, calcar sau marmură. Meșterii orientali (persani, arabi, armeni etc.) au transformat edificiile sobre și grandioase în adevărate opere de artă, fapt dovedit de multitudinea pieselor ornamentale lucrate cu deosebită acuratețe și simț estetic, ce servesc în aceeași măsură frumosul și utilul, descoperite pe locul unde acum câteva secole se întindea o prosperă cetate. În economia conținutului, autoarea se referă mai întâi la monumentele de arhitectură, înțelegând aici citadela, clădirile cu destinație diversă (case de locuit, sedii politico-administrative, băi, caravanserauri etc.), reședința palatină, moscheea, bisericile și mauzelele. Cele patru capitole sunt însoțite de o bogată ilustrație care vine să susțină argumentația cercetătoarei de la Chișinău. Meritul acestor observații se evidențiază prin faptul că Tamara Nesterov reușește să pună în discuție ideile și concluziile la care

au ajuns alți istorici ai artei, istorici și arheologi precum Virgil Vătășianu, Vlad Ghimpu, Mariana Șlapac, Constantin C. Giurescu, Aurel Sava, Gheorghe D. Smirnov, Lazăr L. Polevoi, Pavel P. Bărnea, Ion G. Hâncu, Ecaterina Abăzova, Tatiana Reaboi, Gheorghe Postică, Victor Spitei etc., buni cunoscători ai istoriei și situației arheologice de la Orheiul Vechi. Astfel, autoarea găsește oportun momentul de a infirma unele date consacrate și cronologia multora dintre ruinele vechilor edificii, ce vor schimba cu siguranță viziunea asupra istoriei sitului de pe malul Râutului.

Al treilea capitol al cărții cuprinde un studiu funcțional, comparativ și estetic și, mai ales, clasificări esențiale ale pieselor ornamentale lucrate din lut, cărămidă, piatră, calcar și marmură (plăci de ceramică decorativă, faianță de ornamentație, detalii arhitectonice, cărămidă trafocrat neornamentată sau smălțuită, capituluri, arce, tambururi, ancadrame, medaloane, panouri, stele funcrare etc.). Ultimului capitol îi sunt rezervate discuții consistente cu privire la metodele de construire și tipurile locuințelor adâncite sau de suprafață descoperite în timpul campaniilor arheologice la Orheiul Vechi. Rold specialistei de la Chișinău este, și în acest caz, unul deosebit de important din perspectiva unei investigații riguroase și, totodată, în contextul unei viitoare monografii a sitului, mult mai complexă. Ea reușește o analiză minuțioasă a tuturor situațiilor, venind de cele mai multe ori cu observații pertinente asupra unor edificii și „amprente” ale unor posibile locuințe, eronate ori evaziv menționate și încadrate cronologic în rapoartele pașiale.

Având carențele unui demers inițiat (unele deja amintite, altele, de o importanță minoră, ce nu grevează prea mult asupra conținutului științific și care, la o nouă ediție își vor găsi probabil rezolvarea), cartea Tamarei Nesterov va cunoaște, fără îndoială, un proces analitic de specialitate, care îi va aduce atât evaluarea binemerită, cât și critica fără de care un astfel de studiu nu poate atinge cadrele unei cercetări cu rezultate peremptorii.

Cu alte cuvinte, avem în față o lucrare importantă pentru istoriografia Orheiului Vechi, în care, partea centrală a expunerii este realizată cu intransigența unui specialist al domeniului arhitecturii și al ărtelor plastice. Chiar dacă multe din concluziile postulate aici aduc o perspectivă nouă asupra cronologiei și istoriei sitului, unele aserțiuni de ordin istoric suscită la numeroase discuții și îndeapnă la cumpătare.

GEORGE A. BILAVSCHI